

Article Info/Makale Bilgisi

✓Received/Geliş:15.03.2019 ✓Accepted/Kabul:12.04.2019

DOI: 10.30794/pausbed.540507

Araştırma Makalesi/ Research Article

Bekcan, U. (2019). "Stalin Döneminde Sovyet Dış Politikası İdeolojiden Saptı mı?", *Pamukkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı 36, Denizli, s. 371-382.

STALİN DÖNEMİNDE SOVYET DIŞ POLİTİKASI İDEOLOJİDEN SAPTI MI?*

Umut BEKCAN**

Özet

Sovyetler Birliği'nin ideolojisi Marksizm-Leninizmdi. İdeoloji, devrimin lideri Vladimir Lenin'in Marksizm temelinde ortaya koyduğu ilkelerden oluşuyordu. Enternasyonalist bir bakış açısına sahipti, bütün ülkelerde işçi sınıfının iktidarı ele geçirmesini amaçlıyordu. 7 Kasım 1917'de gerçekleşen Sovyet Devrimi dünya devriminin başlangıcı olarak görüldü. Devrimden sonra bir "dış politika ortamı" beklenmiyordu ya da tercih edilmiyordu. Ama devrim tek ülkeyle sınırlanınca Bolşevikler reel politikayla karşı karşıya kaldılar. Dış politika ortamı bir başka deyişle sosyalist olmayan burjuva devletlerinin hakim olduğu dünya önlerinde duruyordu.

Bu çalışma, Sovyet devletinin/Sovyet işçi sınıfının çıkarının dünya devrimi perspektifine üstün gelip gelmediği konusu üzerine odaklanmıştır. Sovyet politikaları, dünya devrimi perspektifine ve mücadelesine katkı sağlamaları ya da bu anlayıştan uzaklaşmaları temelinde değerlendirilmiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel sorunsalı şudur: Stalin döneminde Sovyetler Birliği dünya devrimi perspektifi ve mücadelesinden uzaklaşmıştır ama bu Marksist-Leninist ideolojiden sapıldığı manasına gelmemektedir.

Anahtar Kelimeler: *Sovyetler Birliği, Marksizm-Leninizm, Stalin, Tek ülkede sosyalizm/Dünya devrimi, Faşizm.*

WAS SOVIET FOREIGN POLICY DEVIATED FROM THE IDEOLOGY IN THE STALIN ERA?

Abstract

The ideology of the Soviet Union was Marxism-Leninism. It consisted of the principles based on Marxism which were introduced by Vladimir Lenin, the leader of the revolution. Marxism-Leninism had an internationalist perspective and it was aiming for the working class to seize power in all countries. The Soviet Revolution, which occurred on November 7, 1917, was estimated as the beginning of the world revolution. After the revolution, a foreign policy environment was not expected or preferred. But when the revolution became limited to one country, the Bolsheviks faced real politics. The foreign policy environment, in other words, the world dominated by bourgeois states stood in front of the Soviet Union.

This study focuses on whether the interests of the Soviet state/Soviet working class were superior to the perspective of world revolution. Soviet policies have been evaluated to what extent they contributed to the perspective of and struggle for world revolution. In this context, the main problematic of the study is that during Stalin period, the Soviet Union retreated from the perspective of and struggle for world revolution but this does not mean that it was deviated from Marxist-Leninist ideology.

Keywords: *Soviet Union, Marxism-Leninism, Stalin, Socialism in one country/World revolution, Fascism.*

*Bu çalışma, 15-16 Ekim 2018 tarihinde Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde düzenlenen "Dönüşen Uluslararası Sistemde Devletlerin Dünyası" başlıklı II. Mülkiye Uluslararası İlişkiler Kongresi'nde sunulan bildirinin genişletilmiş tam metnidir.

** Dr. Öğr. Üyesi, Pamukkale Üniversitesi, İİBF, Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü, DENİZLİ
e-posta: ubekcan@pau.edu.tr (orcid.org/ 0000-0002-6016-5021)

GİRİŞ

Sovyetler Birliği'nin ideolojisi devrimin lideri Vladimir Lenin'in Marksizm temelinde ortaya koyduğu ilkelerdi. Marksizm-Leninizm adı verilen bu ideoloji, her türlü sömürüye karşı çıkıyor, enternasyonalist bir perspektifle işçi sınıfının iktidarında eşitlikçi bir dünya düzeni kurmayı amaçlıyordu. Lenin'e göre burjuva sınıfının ideolojisi ve işçi sınıfının sosyalist ideolojisi toplumsal sınıfların dünya görüşlerini oluşturuyordu. Bunun ortası yoktu. Ona göre sınıf karşıtlıkları temelinde parçalanmış bir toplumda sınıf dışı ya da sınıf üstü bir ideoloji olamazdı ve sosyalist ideolojinin her türlü küçümsenmesi, ondan her türlü uzaklaşma burjuva ideolojisinin güçlendirilmesi anlamına geliyordu.¹ Sosyalist ideolojinin içeriğini Marksizm-Leninizm ile dolduruyordu ve bunun proleter sınıfın mücadelesinin ideolojisi olduğunu söylüyordu. Bununla anlatmak istediği, sosyalizmin proleter bilincin kendiliğinden ifadesi olduğu değildi. Tam tersine, kapitalist ilişkiler temelinde, temel bir güç olarak sosyalizmin proletaryanın kendiliğinden gelişen sınıf mücadelesi içinde ideologlar tarafından gündeme getirildiğini, ideolojinin, bilimsel tarihsel materyalizm kuramı ile özdeş hale geldiğini² sosyalizmin bilimsel kuramı olduğunu vurguluyordu.³ Bu bağlamda, Marksizm-Leninizm proletaryanın uluslararası zaferine giden yolda, işçi sınıfının devrim mücadelesinde ve tabii ki Sovyetler Birliği'nin iç ve bu çalışmanın konusunu ilgilendiren dış politika faaliyetlerinde temel rehber haline geliyordu.

Devrim Rusya topraklarında gerçekleşmişti. Bunun ideolojik/teorik temeli şuydu: Kapitalizm hızla geliyordu ama eşitsiz geliyordu, dolayısıyla eşitsizlik de hızla artıyordu. Kapitalist sistemde kaçınılmaz olarak işletmeler ve sanayiler gibi ülkeler de eşitsiz ve kesintili bir şekilde geliyordu.⁴ Bu durumun Rusya ile ilgili olan kısmını Lenin "Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi" adlı çalışmasında henüz 1899'da ortaya koymuştu.⁵ Kapitalist gelişmenin Batı Avrupa ülkelerine kıyasla geri seviyede olduğu Rusya'da sosyalist devrimin pek ala mümkün olduğunu düşünüyordu. Kapitalist zincirin zayıf halkası Rusya dünya devriminin başlangıç noktası olabilirdi.⁶ Böylelikle Marx'tan farklı olarak sosyalist devrimin gelişmiş bir burjuva sınıfına sahip sanayileşmiş kapitalist devletlerde mümkün olacağı görüşünü revize ederek Marksizme önemli bir katkı yapmış oluyordu.⁷ Nisan 1917'de ise; Rusya'nın devrimci bir süreçten geçtiğini, işçi sınıfının gelişmemiş sınıf bilinci ve örgütlenme zayıflığından dolayı burjuvazinin iktidarı ele geçirdiğini, parlamenter bir cumhuriyet kurma çabasının gerici bir yaklaşım olduğunu, Şubat Devrimi sonrası kurulan Geçici Hükümet'in desteklenmemesini ve iktidarın Sovyetlere verilmesi gerektiğini söyledi.⁸ Nisan Tezleri olarak bilinen fikirleri ve amaçlarıyla devrimci bir irade ortaya koyan Lenin ve Bolşevikler iktidara talip olmuştu. Yaklaşık yedi ay sonra da amaçlarına ulaştılar.

Marksist-Leninist ideolojinin enternasyonalist olması, dünya devriminden sonra bir "dış politika ortamı"nın beklenmemesini ya da tercih edilmemesini beraberinde getiriyordu. Öyle ki, 9 Kasım 1917'de Dışişleri Halk Komiserliği görevini üstlenen Lev Trotskiy, proletaryanın uluslararası dayanışmasına güveniyor, gizli belgeler ile

1 Lenin, V. (2011). *Ne Yapmalı?*, Çev: Arif Berberoğlu, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, s. 60.

2 Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, Çev: Muttalıp Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, s. 134; Lenin, *age*, s. 59.

3 Bu noktada şunu belirtmek gerekir ki, Marx ideoloji kavramına Lenin gibi olumlu bir anlam yüklememişti. Marx'a göre her düşünce toplumsal olarak belirlenmekteydi ama ideoloji kendi belirleyicilerini yadsıyacak biçimde belirlenmiş düşünceydi. Eagleton, *age*, s. 133; Marx, K. & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, Çev: T. Ok & O. Geridonmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, s. 212, 394, 406-407. Marx, hukuki, siyasi, dini, artistik ya da felsefi biçimleri toplumsal bilinç biçimleri olarak tanımlıyor, "ideolojik şekiller" olarak adlandırıyor ve toplumun iktisadi temeli üzerinde yükselen üstyapıda konumlandırıyordu. Marx, K. (1979). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara, s. 26. Atılın'a göre Marx, ideoloji kavramını gençlik ve olgunluk dönemindeki eserlerinde farklı ve çelişkili biçimlerde değil, tutarlı bir iç bütünlük taşıyacak şekilde geliştirmişti. Atılın, G., (2001). "Marx'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanacağı", *Praksis*, Sayı 4, s. 32. Açıkçası Marx'ın ideoloji kavramına Lenin'den farklı ve olumsuz bir anlam vermesinin bu çalışma açısından bir önemi yoktur. Zira Leninist fikirler Rusya'da devrimin ve Sovyet devletinin ideolojisini oluşturduğuna göre Lenin'in görüşü doğal olarak Sovyetler Birliği dış politikası ve bu çalışmanın konusu için esastır. Zaten belirtildiği üzere Marksizm-Leninizm ideolojisi, Marksizmin Lenin'in fikirleriyle güncellenmesidir/ geliştirilmesidir.

4 Lenin, V. (1969). "İmperializm, Kak Vysshaya Stadiya Kapitalizma", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 27, Izdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, s. 359.

5 Lenin, V., (1975). *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Çev: Seyhan Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara, s. 512, 516.

6 Lenin, V., (1969). "Yest Li Put K Cpravedlivomy Miry?", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 32, Izdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, s. 304.

7 Marx, Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı'nın Önsöz'ünde şöyle diyordu: "Gelişmelerinin belli bir aşamasında toplumun maddi üretici güçleri, o zamana kadar içinde hareket ettikleri mevcut üretim ilişkilerine ya da bunların hukuki ifadesinden başka bir şey olmayan mülkiyet ilişkilerine ters düşerler... İçerebildiği bütün üretici güçler gelişmeden önce bir toplumsal oluşum asla yok olmaz; yeni ve daha yüksek üretim ilişkileri, bu ilişkilerin maddi varlık koşulları, eski toplumun bağrında çiçek açmadan asla gelip yerlerini alamazlar." Marx, *age*, s. 25-26.

8 Lenin, V., (1969). "Doklad na Sobranii Bolşevikov", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 31, Izdatelstvo Politiceskoy Literaturı, Moskva, s. 106-108.

dünya halklarına yönelik birkaç devrimci bildiri yayınladıktan sonra “dükkanı kapatmayı” planlıyordu.⁹ Ama devrim tek ülkeyle sınırlanınca Bolşevikler reel politikayla karşı karşıya kaldılar. Dış politika ortamı bir başka deyişle sosyalist olmayan burjuva devletlerinin hakim olduğu dünya önlerinde duruyordu.

İşte bu çalışma, Sovyet devletinin/Sovyet işçi sınıfının çıkarının (ki buna realist teoriden ödünç alma pahasına “ulusal çıkar” diyebiliriz) enternasyonalist bakışa üstün gelip gelmediği sorusu/konusu üzerine odaklandı. Böylelikle, uluslararası işçi sınıfının çıkarının Sovyet devletinin ulusal çıkarına feda edilip edilmediğini ortaya koymak amaçlandı. Bu bağlamda Sovyet dış politikasının kritik aşamaları/hamleleri olarak nitelendirilebilecek gelişmelerle ilgili şu sorulara cevap arandı:

- Tek ülkede sosyalizm Marksist-Leninist ideolojiye aykırı mı?
- Komintern’in faşizme karşı birleşik cephe kurulması çağrısı/politikası aslında Sovyet dış politika çıkarı mı?
- Nazi-Sovyet Paktı uluslararası işçi sınıfına bir ihanet mi?
- Doğu Avrupa sosyalist devletleri Sovyet güvenlik politikasının bir ürünü mü?

Söz konusu soruları ilgilendiren Sovyet politikaları, dünya devrimi perspektifine ve mücadelesine katkı sağlamaları ya da bu anlayıştan uzaklaşmaları temelinde değerlendirildi, konu tarihsel süreç içerisinde incelendi.

TEK ÜLKEDE SOSYALİZM MARKSİST-LENİNİST İDEOLOJİYE AYKIRI MI?

7 Kasım 1917’de Rusya Sosyal Demokrat İşçi Partisi’nin Bolşevik kanadı Mart ayından beri ülkeyi yöneten Geçici Hükümeti devirdi ve Rusya’da sosyalizmin iktidarını kurdu (Ekim/Bolşevik/Sovyet Devrimi). Kapitalist sistemin zayıf halkasında gerçekleşen devrimin Rusya’yla sınırlı kalmayacağı düşünülüyordu. I. Dünya Savaşı’ndan yenilgiyle çıkan, Avrupa’da en güçlü ve örgütlü işçi sınıfına sahip Almanya’da bir devrim ihtimali çok yüksekti. Alman işçi sınıfının zaferi tüm Avrupa’da işçi sınıfının iktidarına giden yolu açabilirdi. Dünya sosyalizminin çıkarlarının ulusal çıkarlardan daha üstün olduğunu düşünen Lenin,¹⁰ Mart 1919’da Moskova’da kurulan ve resmi dili Almanca olan Komünist Enternasyonal’in (Komintern) asıl merkezini devrimden sonra Almanya olacağını söylüyordu.¹¹ 6 Kasım 1920’de yaptığı konuşmada ise, zaferin, tüm dünyayı kazandıklarında kalıcı olacağını bildiklerini ve bu sebeple dünya devrimi beklentisiyle işe başladıklarını söyledi.¹² Amaç ve beklenen, enternasyonal bir devrimdi ama olmadı. Birkaç yıl Avrupa’da “komünizm hayaleti” dolaştı, yaşlı kıta devrim dalgasıyla sarsıldı ama burjuva iktidarlar ayakta kalmayı başardı. Avrupa proletaryasının desteğini alamayan Sovyet iktidarı için zor günler başlıyordu. Barış antlaşmasının ağır koşullarına rağmen I. Dünya Savaşı’ndan çekilmeyi başarmıştı ama ülke ekonomisi çökmüş bir vaziyetteydi. Üstelik dışarıdan emperyalist devletlerin müdahalesini de içeren bir iç savaş başlamıştı. Bu şartlarda genç Sovyet devletinin/Rusya Sovyet Federatif Sosyalist Cumhuriyeti’nin (30 Aralık 1922’den itibaren Sovyetler Birliği/SSCB/Sovyetler) ayakta kalması doğal olarak bir başka zorlu mücadeleyi gerektiriyordu.

Lenin’den sonra partinin ve devletin liderliğini üstlenen Stalin, Nisan 1924’te Sverdlov Üniversitesi’nde yaptığı konuşmada ve Aralık 1924’te “Ekim Devrimi ve Rus Komünistlerin Taktiği” başlıklı makalesinde gelişmiş kapitalist ülkelerin olduğu bir dünyada geri kapitalist köylü ülkesi olan Rusya’da sosyalizmin zaferinin mümkün ve olası olduğunu ifade etti.¹³ Ona göre Sovyetler Birliği ile kapitalist devletler arasındaki karşıtlık birçok ülkenin proletaryasının mücadelesiyle sona erebilirdi. Proletarya ile köylülük arasındaki karşıtlık ise tek ülkede kurulacak sosyalizmin gücüyle ortadan kaldırılabilirdi. Marksist-Leninist ideoloji buna cevaz veriyordu.¹⁴ Stalin şöyle diyordu: “Lenin’e göre devrim gücünü her şeyden önce bizzat Rusya’nın işçi ve köylülerinden alır. Trotskiy’e göre

9 Carr, E. H., (2004). *Bolşevik Devrimi*, Cilt 3, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul, s. 23, 25; D’encausse, H. C., (2002). *Lenin*, Çev: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul, s. 301.

10 Lenin, V., (1974). “Doklad o Vneşney Politike na Obyedinennom Zasedanii VTsİK i Moskovskogo Soveta”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 36, Izdatelstvo Poliçeskoj Literaturı, Moskva, s. 341-342.

11 Hobsbawm, E., (2011). *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı*, Çev: Yavuz Alogan, 2.Basım, Everest Yayınları, İstanbul, s. 506.

12 Lenin, V., (1970). “Reç na Torjestvennom Zasedanii Plenuma Moskovskogo Soveta Raboçih, Krestyanski i Krasnoarmejskih Deputatov, MK RKP(B) i MGSPS, Pochvaşennom 3-ey Godovşçine Oktyabrskoy Revolyutsii”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, Izdatelstvo Poliçeskoj Literaturı, Moskva, s. 1.

13 Stalin, İ., (1947). *Soçineniya*, Tom 6, Gosudarstvennoye Izdatelstvo Poliçeskoj Literaturı, Moskva, s. 132-135, 370.

14 Stalin, İ., (1952). *Soçineniya*, Tom 7, Gosudarstvennoye Izdatelstvo Poliçeskoj Literaturı, Moskva, s. 110-111.

ise, gerekli güçler ancak proletaryanın dünya devrimi arenasından alınabilir.” Böylece, Trotskiy’in planına göre dünya devrimi gecikecek olursa Sovyet devrimi dünya devrimini beklerken kendi öz çelişkileri içinde bitkisel bir hayat sürdürerek çürüyüp gidecekti.¹⁵

Tek ülkede sosyalizm anlayışı ideolojinin deyim yerindeyse can-ı gönülden benimsediği bir şey olmasa da ideolojiye aykırı bir durum da oluşturmuyordu. Zira, Lenin’in fikirlerinden ya da politikalarından tek ülkede sosyalizm anlayışının öngörülebilir ve ihtimal dahilinde bir uygulama olduğu anlaşılıyordu. Henüz daha devrimden önce Lenin; sosyalizmin önce bir ya da birkaç ülkede zafere ulaşabileceğini, geri kalanların bir süre burjuva veya burjuva öncesi toplum olarak kalacağını öngörüyor, kapitalizmin eşitsiz bir gelişim içinde olduğuna ve dolayısıyla sosyalizmin aynı anda bütün ülkelerde zafere ulaşamayabileceğine vurgu yapıyordu.¹⁶

Sovyet devriminden 1920’lerin ortalarına kadar olan dönemde Avrupa’da kısa süreli sosyalist iktidarları kurulsa da (Finlandiya, Avusturya, Bavyera, Macaristan), Almanya’da iki defa devrimci kalkışma yaşansa da dünya devrimi gerçekleşmedi. 1920’de Kızıl Ordu, Polonya’ya yaptığı savaşı kaybederek önemli bir fırsatı kaçırdı. Üstelik bu dönemde Sovyet ülkesinde emperyalist devletlerin müdahalesini de içeren bir iç savaş yaşandı. Aralık 1920’de yalnız bir sosyalist cumhuriyetin varlığını devam ettirmek için düşmanların kendilerine karşı birleşmelerine ve politikalarına mani olmak gerektiği söyleyen Lenin bir anlamda tek ülkede sosyalizmin mümkün olduğunu savunuyordu.¹⁷

Devrim tek ülkeye hapsolmüştü. Sovyet devleti, burjuva sınıfının iktidarda olduğu devletler tarafından kuşatılmış, uluslararası politikadan tecrit edilmiş bir konumdaydı. Sovyet devletinin ayakta kalma mücadelesi verdiği ve ekonomik sıkıntılar yaşadığı bu zorlu süreçte, yabancı burjuva hükümetlere tavizler vermek, iyi ilişkiler kurmak kaçınılmaz bir hale geldi. Bu politikalar Stalin döneminde resmileşen tek ülkede sosyalizmin fiilen hayata geçmesi anlamına geliyordu. Lenin, diplomatik olarak tanınmayı ve diğer devletlerle ekonomik/ticari ilişkiler kurmayı Sovyet devletinin temel dış politika hedefleri haline getirdi. Ona göre savaştan kaçınmak için barış politikası gütmek ve kapitalist devletlere ödünler vermek gerekiyordu.¹⁸ Kendileriyle savaşabilecek devletlere ödün verildiği takdirde savaştan vazgeçeceklerini, ödünlerin savaşa karşı ekonomik ve politik bir sav (argüman) olduğu öne sürüyordu.¹⁹ Lenin, 21 Aralık 1920’de 8. Kongre’de Sovyet hükümetinin devrimin yayılmasıyla ilgili resmi bir propaganda yapmayacağını bildiriyor, İngiltere’nin doğudaki çıkarlarına dokunma niyetinde olmadıklarını ifade ediyordu.²⁰ Bu bağlamda Lenin, Haziran-Temmuz 1921’de Komintern’in 3. Kongresi’ne sunduğu raporda sanayi malları ve makine-teçhizat ithalatı karşılığında madenleri, ormanları, petrol kuyularını kiraya verdiklerinden söz ediyordu.²¹ Burjuva devletlerle kurulan ekonomik ilişkiler dünya devriminin bir kenarda tutulup Sovyet devletinin güçlendirilmesini gerektiriyordu. Bunun belki de en net örneği Nisan 1922’de Almanya’yla imzalanan Rapallo Antlaşması’ydı.²² Antlaşma, Sovyet devletine ihtiyaç duyduğu diplomatik tanınma ve ticari ilişkileri sağlarken devrim beklentisinin en yüksek olduğu Almanya’da burjuva hükümetine destek manasına geliyordu. Bu durum doğal olarak dünya devrimi mücadelesiyle çelişiyordu. 1920’lerin ortalarından itibaren Avrupalı ülkeler Sovyet devletini çok hevesli olmasa da tanımaya ve bu devletle ticari bağlantılar kurmaya başladılar. SSCB de dış politikasını tarafsızlık ve saldırmazlık üzerine oluşturarak devrim fikrini rafa kaldırdı.

KOMİTERN’İN FAŞİZME KARŞI BİRLEŞİK CEPHE ÇAĞRISI ASLINDA SOVYET DIŞ POLİTİKA ÇIKARI MI?

Faşizme karşı birleşik cephe ya da halk cephesi kararı/politikası Komintern için alışılmadık, yeni bir durum manasına gelmiyordu. Dünya devriminin gündemde olduğu ve Lenin’in de hala aktif olduğu

15 Stalin, J. (1997). *Leninizmin Sorunları*, İnter Yayınları, İstanbul, s. 116.

16 Lenin, V., (1973). “Voeyennaya Programma Proletarskoy Revolyutsii”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 30, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturi, Moskva, s. 133.

17 Lenin, V., (1970). “Doklad o Kontsessiyah na Fraktsii RKP (B) VII Syezda Sovetov 21 Dekabrya”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, s. 117.

18 Lenin, V., (1970). “Doklad Vserossiyskogo Tsentralnogo İspolnitelnogo Komiteta i Soveta Narodnih Komissarov o Vneşney i Vnutrenney Politike”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, s. 133.

19 Lenin, V., (1970). “Sobraniye Aktiva Moskovskoy Organizatsii RKP (B)”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, s. 76.

20 Lenin, V., (1970). “Doklad o Kontsessiyah na Fraktsii RKP (B) VII Syezda Sovetov 21 Dekabrya”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, s. 102-103.

21 Lenin, V., (1970). “Tezisi Doklada o Taktike RKP”, *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 44, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturi, Moskva, s. 8

22 *Diplomatiçeskiy Slovar*, (1973). Tom 3, R-Ya red. A. Gromiko, İ. Zemskov, V. Hvostov, İzdatelstvo Politiceskoy Literaturi, Moskva, s. 25-26.

1921 yılında başlayan ve yaklaşık iki yıl süren “işçi sınıfının birleşik cephesi” politikası uygulandı.²³ Buna göre işçi sınıfının farklı eğilimleriyle (sosyal demokratlar, anarko-sendikalistler vb.) taktiksel cephe kurulacaktı. Bu politika daha çok “aşağıdan”, daha az “yukarıdan” birliğe dayanıyordu.²⁴ 1920’de Komintern, Sovyetler Birliği Komünist Partisi (SBKP) Politbürosuna bağlandı. Komintern’e üye partiler SBKP’den finansal ve ideolojik destek aldı.²⁵ Deutscher’e göre, Komintern SBKP’nin bir yansımasıydı, SBKP içindeki her türlü gelişme, siyasi değişiklikler SBKP’ye bağlı Komintern üyesi partilerde de görülüyordu.²⁶ Murphy’ye göre ise diğer partiler daha en baştan SBKP’nin liderliğini kabul eder bir pozisyondaydı.²⁷

Faşizme karşı birleşik cephe çağrısının temel sebebi, Almanya’da Adolf Hitler liderliğindeki Nasyonal Sosyalist Alman İşçi Partisi’nin (kısaca Nazi, Naziler ya da Nazi Partisi) Avrupa’da işçi sınıfı ve Sovyetler Birliği’nin güvenliği için ciddi bir tehdit oluşturmasıydı. Nazi Partisi ırkçı bir ideolojiye sahipti ve bunu Yahudi ve komünizm karşıtlığıyla destekliyordu. 1929 Dünya Ekonomik Krizi’yle -I. Dünya Savaşı’ndan sonra bir kez daha yıkıma uğrayan Almanya’da giderek popülerliğini artırdı ve 30 Ocak 1933’te iktidara geldi. Nazi tehdidinin iki boyutu vardı. Birincisi ulusal boyuttu. Nazizm, komünizme düşman bir ideolojeydi. Eşitliği değil ırk üstünlüğünü (pek tabii ki Alman ırkının üstünlüğünü) savunuyordu. Dönemin komünist ideolojiye sahip, birden çok ırkı, etnik kimliği ve hatta cumhuriyeti bir araya getirmiş tek devleti Sovyetler Birliği’nin Almanya’dan tehdit algılaması çok doğaldı. Hitler Kavgam (1924) adlı kitabında SSCB’ye olan düşmanlığını açıkça ortaya koyuyordu. Dünya devleti olmayı amaçladıklarını “gözlerini doğuya çevirdiklerini, yeni topraklar olarak Rusya’yı ve ona bağlı komşu ülkeleri düşünebileceklerini” ifade ediyordu.²⁸ “Rusya’yı ezen tehlike” derken hem komünizmi hem de Yahudileri kastediyor ve aynı tehlikenin Almanya’yı da tehdit edeceğini söylüyor, “saf bir burjuvanın komünizm tehlikesini atlatmış olduğu hayaline kapılabileceğini ama Yahudi ırkında içgüdüsel dünyaya hakim olma emelinin olduğunun” altını çiziyordu. Bu çerçevede “Sovyet Rusya’ya karşı açık bir vaziyet alınması gerektiğinden” şüphe duymuyordu.²⁹ Kitapta, Rusya’ya duyduğu nefretin komünizm ve Yahudi karşıtlığından öte bir duygu olduğu izlenimini veren cümlelere rastlamak da mümkündür. Örneğin, I. Dünya Savaşı öncesi Alman hükümetinin eleştirilemeyecek tek davranışı olarak Rusya ile iyi ilişkilere devam etmemiş olmasını gösteriyordu.³⁰ Nazi tehdidinin ikinci boyutu ise bütün insanlığı tehdit eden kolektif bir niteliğe sahipti. Nasyonal Sosyalizm, bilimin nesnel hakikatin belirlenmesindeki rolünü dikkate almıyor, hayatın sıradan insanların anlayamayacağı kadar karmaşık ve öngörülemez olduğunu ileri sürüyordu. Akla inananlar kendilerini aldatıyor ve sahte gerçekliğe kapılıyor. Bir başka deyişle Nasyonal Sosyalizm, aydınlanmacı akli ve nesnel bilimi reddediyordu.³¹ Bu da sosyalist devrim şartlarının olgunlaşmasının beklediği kapitalist bir devletin kazanımlarını ortadan kaldıran bir durumdu. Öyle ki, Komintern Genel Sekreteri Georgiy Dimitrov, Komintern’in 7. Kongresi’nde (2 Ağustos 1935) faşizmi, “finans kapitalin en gerici, en şovenist ve emperyalist öğelerinin açık, terörist diktatörlüğüdür” şeklinde tanımlıyordu.³²

Sovyetler Birliği Nazi Almanya’sına karşı kolektif güvenlik politikası güdüyordu. Barışın korunması ve güçlendirilmesini savunan devletlerle işbirliğine hazır, bu çerçevede Eylül 1934’te Milletler Cemiyeti’ne üye oldu. 25 Temmuz-20 Ağustos 1935’te Moskova’da düzenlenen Komintern’in 7. Kongresi’nde sosyal demokratlara yönelik olumsuz bakış gündemden çıkarıldı,³³ barışın korunması ve demokratik özgürlük için halk cephesi/birleşik cephe kurulması kararı alındı.³⁴ Komünist partileri sosyal demokrat partilerle işbirliği yapmaya,

23 Claudin, F. (1990). *Komintern’den Kominform’a Komünist Enternasyonal’in Bunalımı*, Cilt 1, Çev: Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul, s. 238-239.

24 Turan, M. İ. (2001). *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi*, Etki Yayınları, İzmir, s. 87.

25 Sidorov, A. (2008). “Stanovleniye Vneşney Politiki Sovetskoy Rossii. Geniezskaaya Konferentsiya”, İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniya 1918-1939, Tsentrpoligraf, Moskva, s. 85.

26 Deutscher, I. (1990). *Stalin* Cilt II, Çev: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul, s. 152-153.

27 Murphy, J. T. (1996). *Stalin*, Çev: Celal Üster, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara, s. 244. Bu noktada William B. Bland farklı düşünmektedir. Ona göre, Stalin Komintern üzerinde etkili değildi. Özellikle 1928’den sonra yönetici organı olan Siyasal Sekreteryâda yoktu. Komintern’in denetimi, başını Dimitri Manuilski ile Georgi Dimitrov’un çektiği bir gizli revizyonistler grubunun eline geçti. Hatta Komintern’in 7. Kongresi’nde alınan birleşik cephe kararına Stalin kişisel olarak muhalifti. Bland, W. B. (1977). “Stalin: Söylence ve Gerçeklik”, <https://fkbsite.wordpress.com/2016/01/11/stalin-soylence-ve-gerceklik-william-b-bland/>, (ET: 14.03.2019).

28 Hitler, A. (1976). *Kavgam*, Toker Yayınları, İstanbul, s. 602.

29 Hitler, age, s. 609-610.

30 Hitler, age, s. 610.

31 Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler, Kökenleri ve Etkileri*, Çev: Abdurrahman Aydın, Siyasal Kitabevi, Ankara, s. 296.

32 *VII Kongress Kommunistiçeskogo Internatsionala i Borba Protiv Faşizma i Voyni*, (1975). İzdatelstvo Političeskoy Literaturi, Moskva, s. 120.

33 Stalin, Haziran 1924’te partisinin 13. Kongresi’nde faşizmi burjuvazinin ve sosyal demokrasinin kurduğu bir cephe, sosyal demokrasinin ılımlı kanadı olarak tarif ediyordu. Stalin, *age*, 1947, s. 282.

34 Kleymenova, N. (2008). “Mejdunarodniye Otnoşeniya v Yevrope v 1933-1935gg. Krizis Versalskoy Sistem”, İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniya 1918-1939, Tsentrpoligraf, Moskva, s. 205.

burjuva hükümetleri desteklemeye çağırıyordu. Komünist partiler devrim mücadelesini bir kenara bırakarak öncelikli sorun ya da tehlike olarak görülen faşizmle mücadele etmeliydiler. Bu dünya devrimi mücadelesinin rafa kaldırılması manasına geliyordu. Kongrede, SSCB'yi savunmak ve düşmanları karşısında zafer kazanmasını sağlamak için işbirliğine katılmak her işçinin, emekçi köylünün, sosyalistin, komünistin, demokratın görevi olarak kabul edildi.³⁵ Komintern'in Sovyet üyelerinden Wilhelm Knorin, Kongre'de komünistlerin barış istediklerini, çünkü barışın SSCB'de sosyalizmin daha ileri gitmesini, onun ekonomik ve politik gücünün artmasını garanti edeceğini söyledi. Ona göre barış korunursa sınıf mücadelesinde uluslararası güçler ilişkisi proletaryanın lehine ve kapitalizmin aleyhine değişecekti.³⁶

Faşizme karşı birleşik cephe kararının alınmasında 2 Mayıs 1935'te SSCB ile Fransa arasında, bir saldırı durumunda karşılıklı yardımı içeren antlaşmanın imzalanmasının da önemli etkisi oldu. SSCB, Fransa hükümetiyle işbirliği içindeyken Fransız Komünist Partisi'nin Fransız hükümetine yönelik eleştirel ya da yıkıcı bir faaliyette bulunması pek de makul olmazdı. Fransız burjuvazisini ürkütmemek gerekiyordu.³⁷ SSCB, Komintern aracılığıyla diğer ülkelerdeki sosyalist harekete liderlik ediyor ve bu ülkelerde faşizmin egemen olmasını istemiyor, işçi sınıfının burjuvaziyle ortak hareket etmesini yeğliyordu. Nazi tehdidini hem ulusal güvenliği hem de kolektif güvenlik açısından ele alıyordu. Tabii bunu, "sosyalist anavatanın güvenliği/çıkartı" boyutuna indirerek yorumlamak da mümkündü. Bu noktada, kolektif güvenliğinin içerisine illaki ulusal güvenliğin de girdiği, Avrupa'nın/Doğu Avrupa'nın güvenliğinin (faşist bir yönetim altında olmamasının) SSCB'nin güvenliği manasına geldiği söylenebilir.

NAZİ-SOVYET PAKTI ULUSLARARASI İŞÇİ SINIFINA BİR İHANET Mİ?

Nazi-Sovyet Paktı 23 Ağustos 1939'da imzalanan bir saldırmazlık paktıdır. Bu paktla Sovyetler Birliği dönemin koşullarına bağlı olarak yaklaşmakta olan savaştan kendisini bir süreliğine korumayı başarmış ve paktın içeriği itibarıyla bir miktar güvenlik alanı da elde etmiştir. SSCB'nin Avrupa'da bir kolektif güvenlik antlaşmaları yapma çabasının sonuç vermemesi, Almanya'nın güçlenmesine ve doğuya doğru yayılması ve Nazi yayılmacılığına karşı 1939 bahar ve yaz aylarında İngiltere ve Fransa'nın SSCB ile ittifak yapma konusuna pek de ciddi yaklaşmamaları neticesinde Sovyetler Nazilerden gelen antlaşma teklifini değerlendirmiştir. Almanya da böylece aynı anda üç devletle birden savaşmak durumunda kalmamıştır.

SSCB; komünizm düşmanı, faşist bir devletle böyle bir antlaşma yaparak şüphesiz kendi çıkarını düşünmüş ve o dönem için muhtemel bir saldırı/savaş tehlikesini bertaraf etmiştir. Bu antlaşma faşizmle mücadele eden diğer ülke komünist partilerini zor durumda bırakmış, deyim yerindeyse ofsayta düşürmüştür. Nazilerin, iktidara geldiği günden itibaren Avrupa'nın ve SSCB'nin güvenliğini tehdit eden bazı saldırgan/yayılmacı faaliyetleri/politikaları şöyle sıralanabilir:³⁸

-Nazi Almanyası; Nisan 1933'te, 1926'da imzalanan Sovyet-Alman tarafsızlık ve saldırmazlık antlaşmasını uzatmadı ve 1922'de Rapallo Antlaşması'yla başlayan dönem böylece sona erdi.

-Ekim 1933'te diğer devletlerle eşit hakka sahip olmadığı gerekçesiyle Cenevre Silahsızlanma Konferansı'ndan çekildi ve Milletler Cemiyeti'nden ayrıldı.

-Henüz daha 1935 yılında, 1919 Versay Antlaşması'na aykırı bir şekilde hava ve deniz gücünü geliştirdi, zorunlu askerlik hizmetini yürürlüğe koydu.

-Hitler, Mayıs 1935'te gerçekleştirilen Fransa-SSCB ittifakına cevap olarak Ren'i işgal ettiğini bildirdi. SSCB'nin Avrupa halklarını böldüğünü öne sürerek batıların SSCB'ye duyduğu güvensizliği kullandı.

35 Claudin, *age*, s. 246-247.

36 Claudin, *age*, s. 247.

37 Öte yandan bu durumla ilgili olarak Yalçın Küçük, birleşik cephe politikasının Fransız Komünist Partisi lideri Maurice Thorez ile Komintern Genel Sekreteri Georgiy Dimitrov'un bir oldu bittisi (fait accompli) olduğunu iddia etmektedir. Küçük, Y. (1991). *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, Tekin Yayınevi, İstanbul, s. 108. Mayıs 1934'te Pravda'da Dimitrov'un sosyal demokrasinin sosyal faşizm olarak görülmesini ve burjuvazinin ana toplumsal dayanağı olarak değerlendirilmesini doğru bulmayan makalesi yayımlandı. Fakat Claudin, bu makalenin ve birleşik cephe fikrinin Stalin izin vermeden ortaya atılıp tartışılmayacağını söylemektedir. Claudin, *age*, s. 230-231. Kleymenova'ya göre ise Dimitrov 1934'te Moskova'ya gelerek Stalin'i komünistlerle, diğer sol güçler arasındaki taktiksel birliğin kurulması konusunda ikna etmiştir. Kleymenova, *age*, s. 205.

38 Bu konuda ayrıntılı olarak bkz: Bekcan, U. (2016). "Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'yı İşgalinin Sorumlusu Kim?" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 50, s. 101-118.

-İspanya İç Savaşı'nda, halk cephesi hükümetine karşı faşistlerin yanında savaşa girdi.

- 1936 ve 1937'de İtalya ve Japonya'yla birlikte anti-komintern paktı imzaladı.

- 1938'de Avusturya'yı ilhak etti. Aynı yıl Münih Anlaşması'yla (İngiltere, Fransa ve İtalya'nın onayıyla) Çekoslovakya'nın Südetler bölgesini ele geçirdi. Ertesi yıl Çekoslovakya'nın tamamını işgal etti.

Böylece Nazi Almanya'sı antikomünist bir çizgide doğuya doğru yayılırken İngiltere ve Fransa buna göz yumdu ve Almanya'ya ödünler vererek (yatıştırma politikası) barışın sağlanacağını düşündü ya da politikalarını bu düşünceyle meşrulaştırdılar. SSCB ise Nazilerin her saldırgan yayılcı hamlesinde uluslararası kamuoyunu uyardı ve muhtemel bir savaşı önlemeye çalıştı. Kolektif güvenliği sağlamak amacıyla diğer devletlerle işbirliği çabası içinde oldu ama yine de bu durum Batılı ülkelerin Sovyetler Birliği'ne mesafeli politikalarında bir değişikliğe neden olmadı.

Nisan 1939'dan itibaren SSCB, İngiltere ve Fransa arasında Nazi Almanya'sına karşı ittifak kurma girişimleri başladı.³⁹ Baltık ülkeleri ve Finlandiya için toprak güvencesi vermekten kaçınan İngiltere ve Fransa'nın, SSCB'den diplomatik ilişkisinin bulunmadığı Hollanda ve İsviçre için aynı güvenceyi istemesi pek makul değildi.⁴⁰ Polonya'nın işbirliğine karşı çıkması ve muhtemel bir saldırıya uğradığında SSCB'nin yardımını istememesi ve bu konuyla ilgili İngiltere ve Fransa'nın net bir tutum takınmaması görüşmelerin olumlu bir şekilde sonuçlanmasını engelleyen önemli bir unsurdur.⁴¹ O dönemde İngiliz basınında (Daily Telegraph ve News Chronicle gazetelerinde) yayımlanan bir haberde, Eylül ayına kadar İngiliz ve Fransız hükümetlerinin Almanya'ya 1 milyar sterlin kredi ve Afrika kolonilerinin müşterek paylaşımını içeren bazı önerilerde bulunacakları yazılıydı. Bu haber, İngiltere Başbakanı Chamberlain ve Fransa Başbakanı Daladier'in ikili oynadığı izlenimi veriyordu.⁴² İngiliz ve Fransız askeri heyetlerinin uçak yerine iki haftalık gemi ve tren yolculuğu sonrası Moskova'ya gelmeleri ve imza yetkilerinin bulunmaması, Sovyet tarafı ortak askeri hareket planıyla görüşmeye gelirken, karşı tarafın hazırlıksız olması SSCB'nin ittifak konusunda umudunu yitirmesine neden oldu.⁴³ Müzakereler çıkmaz girince Sovyetler Birliği, Almanya'dan gelen teklife olumlu cevap verdi ve saldırmazlık paktını imzaladı. Nazilere karşı hep hoşgörülü bir politika izleyen ve kendileriyle ittifak yapmakta tereddüt eden bu iki ülkeye güvenmedi. İngiltere'nin 1938'de Münih Anlaşması'ndan hemen sonra, Fransa'nın da aynı yılın Aralık ayında Almanya ile bir saldırmazlık deklarasyonu imzalaması bu güvensizliği destekledi. Anna Strong'un dediği gibi 1938'de Münih'te Çekoslovakya'yı tehdit ederek Hitler karşısında boyun eğdiren İngiltere ve Fransa aynı şeyi ittifakın gerçekleşmesinde önemli bir engel oluşturan Polonya'ya yapmamıştı.⁴⁴ Bütün bu gelişmeler, SSCB'de; İngiltere ve Fransa'nın bir Nazi-Sovyet Savaşı arzuladığı izlenimi/hissi bırakmıştı.

Bu pakt hiç kuşkusuz Sovyetler Birliği'nin sosyalist anavatanın çıkarları doğrultusunda imzalandı. Henri Lefebvre'nin dediği gibi pakt SSCB'ye zaman kazandırsa da faşizmle mücadelede komünist partilerin büyük güç kaybetmelerine neden oldu.⁴⁵ Yaklaşık iki yıl süren ve komünist partileri zayıf düşüren bu durum Nazilerin SSCB'ye saldırısıyla son buldu. Sovyetler Birliği'nin varlığı ve çıkarları, savaşın kapıya dayandığı bu kritik dönemde diğer ülkelerin işçi sınıfı ve pek tabii komünist partiler için de önemliydi. Yıkımı uluslararası işçi sınıfı için de yıkım olabilirdi. Faşizme karşı savaşın 1945'te başarıya ulaşması şüphesiz sadece SSCB'nin değil komünist partilerin de gücünü, etkisini ve saygınlığını artırdı.

39 Halbuki İngiliz ve Fransız kamuoyunda SSCB ile ittifak yapılmasını savunan politikacılar vardı. Bunların başında Muhafazakar Parti lideri Winston Churchill, eski başbakan Lloyd George, Fransa eski hava bakanı Pierre Cot geliyordu. Nisan 1939'da Gallup Enstitüsü'nün yaptığı kamuoyu yoklamasına göre İngilizlerin % 92'si Sovyetler'le bir ittifak yapılmasından yanaydı. Strong, A. L. (1988). *Stalin Dönemi*, Çev: Alaattin Bilgi, Onur Yayınları, Ankara, s. 112-113.

40 Jdanov, A. (1939). "Angliyskoye i Frantsuzskoye Pravitelstva Ne Hotyat Ravnogo Dogovora s SSSR", <http://doc20vek.ru/node/585>, (ET: 14.03.2019).

41 Sidorov, A. (2008). "Predvoennyi Politicheskiy Krizis 1939g. Naçalo Vtoroy Mirovoy Voynı", *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy 1918-1939*, Tsentrpoligraf, Moskva, s. 271-272.

42 Pankratova, A. & Potemkin, V. (1945). "SSSR-Deystvitelnyy Faktor Mira 1939 g." *İstoriya Diplomatii*, red. Vladimir Potemkin, Tom 3, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politicheskoy Literaturı, Moskva-Leningrad, s. 688; Söz konusu haberin 22 Temmuz 1939 tarihli The Mail gazetesindeki yansıması için bkz: "To Appease Hitler; Unofficial Scheme", <http://trove.nla.gov.au/ndp/del/article/55914558>, (ET: 14.03.2019).

43 Myagkov, M. (2006). "Ot Myuhenskogo Soglaşeniya Do Sovetsko-Germanskogo Dogovora Ot 23 Avgusta 1939 g.: Predistoriya Voprosa", *Mejdunarodniy Krizis 1939-1941 gg.: Ot Sovetsko-Germanskıh Dogovorov 1939 Goda Do Hapadeniya Germanii Na SSSR*, (red.) N. Yegorova, A. Zagorskiy et al., İzdatelstvo Prava Çeloveka, Moskva, s. 55-56; Sipols, V. (1979). *Diplomatiçeskaya Borba Nakanune Vtoroy Mirovoy Voynı*, Mejdunarodniye Otnoşeniya, Moskva, s. 263; Ovsyanıy, İ. (1971). *Tayna, V Kotoroy Voyna Rojdasal*, Politizdat, Moskva, s. 276-277.

44 Strong age, s. 115.

45 Lefebvre, H. (1995). *Yaşama Söyleşi*, Çev: Emirhan Oğuz, Belge Yayınları, İstanbul, s. 36.

DOĞU AVRUPA SOSYALİST DEVLETLERİ SOVYET GÜVENLİK POLİTİKASININ BİR ÜRÜNÜ MÜ?

Büyük Anavatan Savaşı olarak adlandırılan Sovyetler Birliği'nin II. Dünya Savaşı Haziran 1941'de Nazi Almanya'sının saldırısıyla başladı, Mayıs 1945'te yenilgisiyle sona erdi. SSCB, faşizme karşı büyük bir zafer elde ederken sadece kendi yurdunu Nazilerden temizlemedi, Romanya, Polonya, Bulgaristan, Macaristan ve Çekoslovakya'yı da işgalden kurtardı. Berlin de dahil olmak üzere Almanya'nın doğusunda hakimiyet sağladı. Savaşın önce ittifaka varılmayan ülkelerden Fransa, Haziran 1940'ta Nazilere teslim oldu. İngiltere ve sonradan savaşa giren Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ile SSCB 1941 Yaz'ında Nazi Almanya'sına karşı ittifak yaptılar. Ne var ki, savaştan sonra, ideolojik temele dayanan, Avrupa üzerinde nüfuz elde etme mücadelesi başladı. Savaşın Avrupa'daki galipleri (ABD, SSCB, İngiltere ve Fransa) bir yandan yeni kurulan Birleşmiş Milletler (BM) çerçevesinde yeni bir dünya düzeninin temelini atarken diğer yandan ABD ile SSCB kapitalizmle sosyalizm arasında uzlaşmaz karşıtlıktan kaynaklanan bir mücadele/çatışma içine girdiler. Soğuk Savaş olarak bilinen bu dönemde iki taraf da birbirlerinin ekonomik sisteminden ve bunu hakim oldukları coğrafyada uygulama niyetinden rahatsızdı.

1945'ten 1949'a yukarıda belirtilen Doğu Avrupa ülkelerinde önce ulusal koalisyon hükümetleri kuruldu. Sonra bu hükümetlerden komünist olmayan unsurlar tasfiye edildi. Ardından da Sovyet çizgisine uzak duran komünistler görevi bırakmak durumunda kaldılar ve böylece halk demokrasileri adı verilen sosyalist devletler ortaya çıktı. Kuşkusuz bu süreçte, SSCB'nin inisiyatif, desteği ve etkisi tartışılmazdı. Devrim, batıya doğru yayılmıştı, SSCB artık tek sosyalist ülke değildi.

Bu noktada şu soruyu sormak gerekir: SSCB'nin artık tek sosyalist ülke olmaması, tek ülkede sosyalizm anlayışından vazgeçtiği manasına gelir mi, ya da daha doğru ve açık ifade edilirse, söz konusu yeni sosyalist ülkelere dünya devrimi perspektifinin bir ürünü olarak yaklaşmak doğru mu? Öncelikle şunu belirtmek gerekir ki, bu ülkelerde faşizmin yenilgiye uğratılmasında da önemli bir rol oynayan yerel sol, sosyalist bir yükseliş vardı. Bu yükselişin tek başına işçi sınıfını iktidara getirecek gücü var mıydı, tartışılır. Ayrıca bizzat işçi sınıfının –her ne kadar bu ülkelerde komünist partilerin üye sayıları epey artsa da- devrim için etkili ve güçlü olduğunu söylemek çok da kolay değildi. Yani iç şartların pek olgunlaşmadığı işçi sınıfının da pek güçlü olmadığı bu ülkelerde iktidara gelen sosyalist yönetimlerin dünya devrimi amacına hizmet ettiğini söylemek zor. Yine de enternasyonalist perspektife bir fikir ve ilham verdiği kaydını düşmek gerekir. İkinci olarak, bu savaş tarihin belki de en kanlı, en yıkıcı savaşıydı. Sovyet devleti 27 milyona yakın insanını kaybetmişti. Savaşın hemen ardından SSCB ve tabii ki Sovyet halkı için birincil konu bir daha böyle bir saldırıya/savaşa maruz kalmamak ve bunun için gerekli tedbirleri almaktı. Bunların başında da doğal olarak Sovyet anavatanının güvenliğini ilgilendiren tedbirler geliyordu. Eğer Avrupa'nın doğusunda, batı sınırlarında dost devletler olursa o zaman SSCB kendini daha güvenli hissedecekti. Dolayısıyla bu devletlerin kapitalist ve ABD etkisinde devletler olmaması gerekiyordu.

Sovyetler'in Doğu Avrupa'da öncelikli hedefi güvenlikti. Doğu Avrupa'yı, Rusya'yı işgal yolu olmaktan çıkarıp bir güvenlik çemberine sokmak istiyordu. Bunun en etkin yolu Hitler'le birleşen faşist unsurların yani büyük toprak ağalarının nüfuzunu kırmaktı.⁴⁶ Bu ayrıcalıklı aristokrat sınıfın sahip olduğu topraklara devlet el koydu. Şüphesiz bu girişimin sadece SSCB'nin güvenliğine değil, Doğu Avrupa halklarının özgürleşmesine de katkı sağlayan ilerici bir özelliği vardı. Bunun dışında, büyük endüstri ve bankalar devletleştirildi. Doğu Avrupa son iki yüz yıldan beri Batı'nın ekonomik sömürgesiydi ve bu bölgenin geri kalmasına neden olmuştu. 1945'ten sonra Doğu Avrupa'nın Batı ile bu ilişkisi sona erdi, endüstrileşme programı içinde Sovyet ticaretine bağlandı.⁴⁷

Ekim 1944'te İngiltere Başbakanı Churchill ile Stalin arasında varılan Yüzdeler Anlaşması'nda; ABD, İngiltere ve SSCB liderlerinin katıldığı 1945 yılının Şubat ve Temmuz-Ağustos aylarında düzenlenen Yalta ve Potsdam konferanslarında Doğu Avrupa genel olarak Sovyet etki alanı içinde kabul edilmişti.⁴⁸ Yine de Sovyetler zaferin ilk yıllarında Doğu Avrupa'yı gevşek bir şekilde idare diyordu. Kendi ekonomik sorunlarının yanında bir de Doğu Avrupa'nın ekonomik sorunlarını yüklenmek istemiyordu. Lenin'in Yeni Ekonomi Politikası (NEP) döneminde yaptığı gibi sosyalizmin bir süreliğine ertelenmesinde sakınca yoktu.⁴⁹ Stalin, ABD'nin Truman Doktrini ve Marshall

46 Ataöv, T. (1968). "Doğu Avrupa'nın Sosyalistleşmesinden Truman Doktrinine Kadar Soğuk Harp", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, s. 196.

47 Ataöv, age, s. 196.

48 Turan, age, s. 142.

49 Strong, age, s. 160.

olmadı.⁵⁰ Bu doktrini ve planı Avrupa'yı ekonomik ve siyasi olarak boyun eğdirme çabası olarak gördü.⁵¹ ABD'nin planları, SSCB'yi çevreleyen bir blok oluşturuyordu. Buna cevap, Doğu Avrupa'da sert ideoloji ve parti disiplininin hakim kılınması şeklinde oldu. Ekim 1947'de komünist partiler arasında (SSCB, Polonya, Romanya, Macaristan, Çekoslovakya, Bulgaristan, Yugoslavya, İtalya, Fransa) eşgüdüm ve işbirliği sağlamak amacıyla Komünist Enformasyon Bürosu (Kominform) kuruldu ve komünist partiler katı bir şekilde Kremlin politikalarını uygulamaya başladılar.⁵² Böylece Stalin, ortak ideolojiyi kullanarak kendi ülkesi için bir "güvenlik tamponu" oluşturdu.⁵³ Amacı dünya devrimi gerçekleştirmek değildi. Örneğin devrim mücadelesi veren Çin Komünist Partisi bu oluşuma davet edilmemişti. Sovyetler Birliği yapılan anlaşmalara sadık, etki alanına uygun bir politika izledi. Yunanistan, Yüzdeler Anlaşması uyarınca İngiltere'nin etki alanındaydı ve bu sebeple Stalin, Yunan İç Savaşı'nda sosyalist güçlere destek olmadı. Ona göre bu durum, İngilizlerin, Sovyetler'in Doğu Avrupa'daki hakimiyetini tartışmaya açmasına neden olabiliyordu. İngilizlere karşı "aptalca bir hata" yapmak istemediğinden Yunanistan'a duyarsız kaldı.⁵⁴ Bunun dışında SSCB, Mayıs 1946'da İran'dan da çekildi. 1939-40 savaşından elde ettikleri tecrübeyle Finlandiya'nın muhtemel bir sovyetizasyonunun çok kanlı olabileceğini düşünerek böyle bir girişimde bulunmadı.⁵⁵ Sovyet devleti, dönemin Sovyet Dışişleri Bakanı Vyacheslav Molotov'un da dediği gibi Soğuk Savaş'a girilen dönemde elde ettiği nüfuz alanlarından memnundu, Sovyet devleti güçlenmişti.⁵⁶

Sovyetler Birliği, II. Dünya Savaşı öncesinde uluslararası sistemde deyim yerindeyse "istenmeyen devlet" pozisyonundayken Soğuk Savaş döneminde sosyalist Doğu Bloku'nun lideri olarak kapitalist Batı Bloku'nun başını çeken ABD ile birlikte artık uluslararası sistemin denetleyicisi/düzenleyicisi konumuna gelmişti.

SONUÇ

Sovyetler Birliği için iç politikada Lenin'in belirttiği burjuva sınıfının ideolojisi-işçi sınıfının sosyalist ideolojisi ayrımı temelinde proleter sınıfın mücadelesinin ideolojisini (Marksizm-Leninizm) hayata geçirmek görece daha kolaydı ama bunu dış politikada referans almak son derece zordu. Zira, iç politikaya doğal olarak hakim bir Sovyetler Birliği'nin karşısında dış politikada çok sayıda ve üstelik Sovyetler'e rakip/düşman devlet vardı. Böyle bir dış politik ortamda, yukarıda belirtilen soruların cevabını oluşturan veriler ışığında şunu rahatlıkla söylemek mümkündür: Stalin döneminde Sovyetler Birliği'nin çıkarları uluslararası işçi sınıfının çıkarlarından yani dünya devriminden üstün tutulmuştur. Bu dönemde uluslararası politik ortamdaki gelişmeler (nesnellik) böyle bir politikanın uygulanmasına neden olmuştur ya da bunun uygulanmasını kolaylaştırmıştır. Bu noktada hem bir mecburiyetten hem de bir tercihten söz edebiliriz.

Peki bu durum, Marksist-Leninist ideolojiden sapıldığı manasına gelir mi?

Bir kere, eşitsiz gelişme yasası Ekim Devrimi'nin temelidir ve tek ülkede sosyalizm de aynı yasa çerçevesinde öngörülmesi gereken bir şeydir. İkincisi tek ülkede sosyalizm döneminde Sovyetler Birliği Komünist Partisi ile diğer ülke komünist partileri arasında bir başka deyişle Sovyet işçileriyle diğer ülke işçilerinin arasında amaç ve mücadele açısından bir farklılık olması doğaldır. Bir taraf sosyalizmin inşasına girişip kazanımlarını koruma derdindeyken diğer taraflar devrim arayışı/mücadelesi içindeydiler. Sovyet devleti bu partilerin bulunduğu ülkelerin hükümetleriyle siyasi, ekonomik ilişkilere sahipti/sahip olmak durumundaydı. Diplomasi alanında da burjuva hükümetleri muhatap alıp dönemin uluslararası sorunlarına (faşizm ve II. Dünya Savaşı sonrası yeni düzenin kurulması) çözüm bulma gayretindeydi. Üçüncüsü, dünya devrimi SSCB'nin tekelinde ya da kontrolünde değildir. Devrim en başta her ülkenin işçi sınıfının inisiyatifindedir. Her şeyden önce söz konusu ülkede şartların olgunlaşmasına ve işçi sınıfının iradesine ihtiyaç duyar, Sovyet desteğine ya da müdahalesine değil. 1923'te

50 Örneğin Almanya konusunda da, SSCB'nin asıl tercihi, "Finlandiyalaştırılmış", bloksuz bir Almanya idi. Ancak ABD Başkanı Truman'ın, zengin endüstriyel temeliyle Federal Almanya'yı Avrupa'nın ekonomik yeniden inşasına katkıda bulunacak bir anti-komünist kale olarak devletleştirmek istemesi sonucu buna karşı önlem olarak 1949'da Demokratik Almanya Cumhuriyeti kuruldu. Gunther Minnerup, "GDR: The Frozen Revolution", *New Left Review*, Sayı 13, Mart-Nisan 1982, s. 7'den Bora, T. (1989). "Rudolf Bahro: Kızıl, Yeşil ve Uçuk Yeşil", *Rudolf Bahro, Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?*, der. Tanıl Bora, Ayrintı Yayınları, İstanbul, s. 9.

51 Zubok V. & Pleshkov, C. (1996). *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*, Harvard University Press, Massachusetts, s. 130.

52 Zubok, V. (2007). *(A Failed Empire) The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill, s. 73.

53 Zubok & Pleshkov, *age*, s. 131.

54 Zubok & Pleshkov, *age*, s. 126; Zubok, *age*, s. 21.

55 Zubok & Pleshkov, *age*, s. 118.

56 Çuyev, F. (1991). *Sto Sorok Besed s Molotovim*, Terra, Moskva, s. 40-41.

sönümlenen Alman devriminden sonra Avrupa genelinde ciddi bir devrimci dalgadan söz etmek güçtür. 1930'ların ortalarında Fransa'da ve İspanya'da ve II. Dünya Savaşı'ndan sonra yine Fransa ve İtalya'da yükselen işçi hareketlerinin başarısız olmasından evvela söz konusu ülkelerin işçi sınıfları sorumludur. Yeterince destek olmadığı ya da hareketi frenlediği gerekçesiyle başarısızlıktan SSCB'yi sorumlu tutmak pek de makul değildir.⁵⁷ Örneğin, 1949 Çin Devrimi SSCB desteği olmadan başarıya ulaşmıştır. Her kalkışma ya da devrimci dalga devrimle sonuçlanmayabilir ya da devrim gerçekleşse de ayakta kalamayabilir. 1917'den sonraki birkaç yıl içerisinde Avrupa'da bunun örnekleri görülmüştür. SSCB bu noktada/kritik noktalarda konjonktürel durumun tahlilini yapıp bir tercihte bulunmuş ve sosyalist kazanımları açısından risk almayı uygun görmemiştir. Bununla birlikte, II. Dünya Savaşı sonrası Doğu Avrupa'da kurulan sosyalist devletler, SSCB'nin dünya devrimini gerçekleştirme güdüsünden ziyade işgale uğramış ve büyük kayıplar vermiş bir ülkenin güvenlik kaygısının bir ürünüdür. Dördüncüsü, Marksist-Leninist ideoloji somut durumun somut tahlili ilkesine dayanır. Lenin Nisan 1917'de; Marksizmin sınıfların karşılıklı ilişkisinin ve her tarihsel anın somut özelliklerinin tam ve objektif olarak tahlilini istediğini söylemişti.⁵⁸ Ona göre ezbere öğrenilmiş formüllerin yerine yeni, canlı gerçekliğin özelliklerini tahlil etmek,⁵⁹ yaşamın tüm karmaşıklığını yaklaşık olarak içeren dönün teorilerine sarılmamak gerekiyordu. Lenin, Goethe'nin Faust adlı eserinden alıntı yaparak şöyle diyordu: "bütün teoriler, dostum gridir, yaşamın altın ağacı ise yeşil."⁶⁰

Bu bağlamda Stalin dönemi Sovyet dış politikasını somut durumun teorisini ortaya koyan bir bakış açısıyla değerlendirmek hiç de akla uzak bir yaklaşım değildir. Stalin dönemi, emperyalist devletler tarafından kuşatılan SSCB'de sosyalizmin inşa edildiği dönemdir. Bu süreçte içerde gerçekleştirilen büyük dönüşüm dışarda daha az riskli bir politikayı zorunlu hale getirmiştir. Bu politika SSCB'nin sanayileşmesine ve kalkınmasına zemin hazırlamış, elde edilen birikim neticesinde/sayesinde faşizm 1945'te yenilgiye uğratılmış ve sonrasında SSCB dünyanın en güçlü iki devletinden biri olmuştur.

57 Devrim için harekete geçme konusunda Lenin de Stalin de çok titizdi. Temmuz 1917'de yarım milyon silahlı asker, denizci ve işçi Petrograd sokaklarına döküldü. Yiğitler, kendilerini hazırlamış olan partiden önderlik istiyorlardı ama Lenin'in liderliğinde toplanan Bolşevikler, ayaklanmayı önleme kararı aldılar. Zira hala Moskova ve Petrograd Sovyetlerinde çoğunluğa sahip olmadıklarını, köylülerin Sosyalist-Devrimcilerle Menşeviklerin etkisi altında olduklarını biliyorlardı. Murphy, *age*, s. 125. Bu olay, Lenin'in ve yiğitleri ayaklanmadan vazgeçirmekle görevlendirilen Stalin'in devrim için harekete geçme konusundaki titizliğini göstermesi açısından son derece önemlidir.

58 Lenin, V. (1969). "Otsenka Momenta", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 31, s. 132.

59 Lenin, *age*, s. 133.

60 Lenin, *age*, s. 134.

KAYNAKÇA

Resmi Yayınlar

Kitap

Diplomatiçeskiy Slovar, (1973). Tom 3, R-Ya red. A. Gromiko, İ. Zemskov, V. Hvostov, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva.

Ovsyanıy, İ. (1971) *Tayna, V Kotoroy Voyna Roıdaldas*, Politizdat, Moskva.

Sipols, V. (1979). *Diplomatiçeskaya Borba Nakanune Vtoroy Mirovoy Voynı*, Meıdunarodniye Otnoşeniya, Moskva.

Stalin, İ. (1947). *Soçineniya*, Tom 6, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva.

Stalin, İ. (1952). *Soçineniya*, Tom 7, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva.

VII Kongress Kommunistiçeskogo Internatsionala i Borba Protiv Faşizma i Voynı, (1975). İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva.

Kitap bölümü

Lenin, V. (1970). "Doklad o Kontsessiyah na Fraktsii RKP (B) VII Syezda Sovetov 21 Dekabrya", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 91-117.

Lenin, V. (1974). "Doklad o Vneşney Politike na Obyedinennom Zasedanii VTsİK i Moskovskogo Soveta", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 36, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 327-345.

Lenin, V. (1969). "Doklad na Sobranii Bolşevikov", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 31, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 103-112.

Lenin, V. (1970). "Doklad Vserossiyskogo Tsentralnogo İspolnitelnogo Komiteta i Soveta Narodnih Komissarov o Vneşney i Vnutrenney Politike", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 128-161.

Lenin, V. (1969). "İmperializm, Kak Vysshaya Stadiya Kapitalizma", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 27, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 299-426.

Lenin, V. (1969). "Otsenka Momenta", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 31, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 132-144.

Lenin, V. (1970). "Reç na Torjestvennom Zasedanii Plenuma Moskovskogo Soveta Raboçih, Krestyanskih i Krasnoarmeyskih Deputatov, MK RKP(B) i MGSPS, Pocvyaşennom 3-ey Godovşçine Oktyabrskoy Revolyutsii", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 1-6.

Lenin, V. (1970). "Sobraniye Aktiva Moskovskoy Organizatsii RKP (B)", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 42, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 55-78.

Lenin, V. (1970). "Tezisi Doklada o Taktike RKP", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 44, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 3-12.

Lenin, V. (1973). "Voeyennaya Programma Proletarskoy Revolyutsii", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 30, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 131-143.

Lenin, V. (1969). "Yest Li Put K Cpravedlivomy Miry?", *Polnoye Sobraniye Soçineniy*, Tom 32, İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva, ss. 304-305.

Pankratova, A. & Potemkin, V. (1945). "SSSR-Deystvitelnyy Faktor Mira 1939 g." İstoriya Diplomatii, red. Vladimir Potemkin, Tom 3, Gosudarstvennoye İzdatelstvo Politіçeskoıy Literaturı, Moskva-Leningrad, ss. 671-700.

Diğer Yayınlar

Kitap

Baradat, L. P. (2012). *Siyasal İdeolojiler, Kökenleri ve Etkileri*, Çev: Abdurrahman Aydın, Siyasal Kitabevi, Ankara.

Çuyev, F. (1991). *Sto Sorok Besed s Molotovim*, Terra, Moskva.

Carr, E. H. (2004). *Bolşevik Devrimi*, Cilt 3, Çev: Tuncay Birkan, Metis Yayınları, İstanbul.

Claudin, F. (1990). *Komintern'den Kominform'a Komünist Enternasyonal'in Bunalımı*, Cilt 1, Çev: Yavuz Alogan, Belge Yayınları, İstanbul.

- D'encausse, H. C. (2002). *Lenin*, Çev: Ali Cevat Akkoyunlu, Doğan Kitap, İstanbul.
- Deutscher, I. (1990). *Stalin* Cilt II, Çev: Selahattin Hilav, Sosyal Yayınlar, İstanbul.
- Eagleton, T. (1996). *İdeoloji*, Çev: Muttalip Özcan, Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Hitler, A. (1976). *Kavgam*, Toker Yayınları, İstanbul.
- Hobsbawm, E. (2011). *Kısa 20. Yüzyıl Aşırılıklar Çağı*, Çev: Yavuz Aloğan, 2. Basım, Everest Yayınları, İstanbul.
- Küçük, Y. (1991). *Sovyetler Birliği'nde Sosyalizmin Çözülüşü*, Tekin Yayınevi, İstanbul.
- Lefebvre, H. (1995). *Yaşamla Söyleşi*, Çev: Emirhan Oğuz, Belge Yayınları, İstanbul.
- Lenin, V. (2011). *Ne Yapmalı?*, Çev: Arif Berberoğlu, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Lenin, V. (1975). *Rusya'da Kapitalizmin Gelişmesi*, Çev: Seyhan Erdoğan, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. (1979). *Ekonomi Politikin Eleştirisine Katkı*, Çev: Sevim Belli, Sol Yayınları, Ankara.
- Marx, K. & Engels, F. (2013). *Alman İdeolojisi*, Çev: T. Ok & O. Geridönmez, Evrensel Basım Yayın, İstanbul.
- Murphy, J. T. (1996). *Stalin*, Çev: Celal Üster, Bilim ve Sosyalizm Yayınları, Ankara.
- Stalin, J. V. (1997). *Leninizmin Sorunları*, İnter Yayınları, İstanbul.
- Strong, A. L. (1988). *Stalin Dönemi*, Çev: Alaattin Bilgi, Onur Yayınları, Ankara.
- Turan, M. İ. (2001). *Yıkıntının Tarihi ve Teorisi*, Etki Yayınları, İzmir.
- Zubok, V. (2007). *(A Failed Empire) The Soviet Union in the Cold War from Stalin to Gorbachev*, The University of North Carolina Press, Chapel Hill.
- Zubok, V. & Pleshkov, C. (1996). *Inside the Kremlin's Cold War: From Stalin to Khrushchev*, Harvard University Press, Massachusetts.

Kitap bölümü

- Bora, T. (1989). "Rudolf Bahro: Kızıl, Yeşil ve Uçuk Yeşil", *Rudolf Bahro, Nasıl Sosyalizm? Hangi Yeşil? Ne İçin Sanayi?*, der. Tanıl Bora, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, ss. 7-53.
- Klyemenova, N. (2008). "Mejdunarodniye Otnoşeniya v Yevrope v 1933-1935gg. Krizis Versalskoy Sistemi", *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy 1918-1939*, Tsentrpoligraf, Moskva, ss. 175-206.
- Myagkov, M. (2006). "Ot Myuhenskogo Soglaşeniya Do Sovetsko-Germanskogo Dogovora Ot 23 Avgusta 1939 g.: Predistoriya Voprosa", *Mejdunarodniy Krizis 1939-1941 gg.: Ot Sovetsko-Germanskikh Dogovorov 1939 Goda Do Hapadeniya Germanii Na SSSR*, (red.) N. Yegorova, A. Zagorskiy et al., İzdatelstvo Prava Çeloveka, Moskva, ss. 47-60.
- Sidorov, A. (2008). "Predvoeyenniy Politiceskiy Krizis 1939g. Naçalo Vtoroy Mirovoy Voynı", *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy 1918-1939*, Tsentrpoligraf, Moskva, ss. 266-298.
- Sidorov, A. (2008). "Stanovleniye Vneşney Politiki Sovetskoy Rossii. Genuezskaya Konferentsiya", *İstoriya Mejdunarodnih Otnoşeniy 1918-1939*, Tsentrpoligraf, Moskva, ss. 83-122.

Makale

- Ataöv, T. (1968). "Doğu Avrupa'nın Sosyalistleşmesinden Truman Doktrinine Kadar Soğuk Harp", *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, Cilt 23, Sayı 2, ss. 189-222.
- Atılğan, G. (2001). "Marx'ta İdeoloji: Kapitalizmin Devrimci Bir Eleştirisinin Olanağı", *Praksis*, Sayı 4, ss. 11-34.
- Bekcan, U. (2016). "Sovyetler Birliği'nin Savaş Öncesi Döneme Bakışı (1933-1939): Nazilerin Avrupa'yı İşgalinin Sorumlusu Kim?" *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 50, ss. 101-118.

İnternet

- Bland, W. B. (1977). "Stalin: Söylence ve Gerçeklik", <https://fkbcite.wordpress.com/2016/01/11/stalin-soylence-ve-gerceklik-william-b-bland/>, (ET: 14.03.2019).
- Jdanov, A. (1939). "Angliyskoye i Frantsuzskoye Pravitelstva Ne Hotyat Ravnogo Dogovora s SSSR", <http://doc20vek.ru/node/585>, (ET: 14.03.2019).
- "To Appease Hitler; Unofficial Scheme", <http://trove.nla.gov.au/ndp/del/article/55914558>, (ET: 14.03.2019).